

*Акіншина О. А., Санталова К. І.**

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ, СПРЯМОВАНОГО НА УСПІШНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДИТИНИ В ШКІЛЬНІ РОКИ

У статті розглядаються теоретико-методологічні і методичні засади щодо соціалізації дитини та учнівської молоді. Розкрито сутність цього поняття, психолого-педагогічні та організаційно-управлінські аспекти процесу соціального становлення особистості, форми і методи організації цього процесу, критерії оцінювання його ефективності.

Сьогодні школа в Україні перестає бути уніфікованою, без-особистісною; вона перетворюється на соціально-педагогічний комплекс, діяльність якого базується на інтересах та потребах дитини. Цінністю такої інноваційної освітньої моделі є усвідомлення кожним учасником навчально-виховного процесу (батьками, учнями, учителями) пріоритетних принципів освіти: інтенсифікації, гуманітаризації, індивідуалізації, диференціації, відродження національних традицій, гуманізації, демократизації тощо. Психолого-педагогічними умовами розбудови моделі школи як соціально-педагогічного комплексу є соціальне становлення та розвиток творчого потенціалу особистості школяра.

Розглядаючи сутність поняття «соціалізація особистості», слід зауважити, що між ученими немає єдності, насамперед, у його визначенні. Так, М.М. Фіцула з урахуванням сучасних досліджень педагогіки та психології ототожнює це поняття з терміном «соціальне становлення» [9, с.76]. Інша група вчених (Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков, Л. Максименко, П.Ф. Кравчук, О.В. Сухомлинська) розглядають цей процес як формування соціальної компетентності, обізнаності, поінформованості, досвідченості у колі питань, пов'язаних з її функціонуванням у людському оточенні [4, с.8].

За І.Д. Бехом, процес соціалізації особистості, зокрема підлітка – це процес формування дорослості й почуття дорослості, який є специфічним за соціальною формою самосвідомості [1, с.95]. У роботах П.В. Вербицької, О.І. Пометун дане поняття асоціюється з процесом громадянського виховання [6, с.331]. На думку С. Подмазіна, цей процес розглядається як становлення суб'єкта діяльності й суспільних відносин [5, с.6].

У «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти» одним із завдань освітньої діяльності виховних закладів зазначається формування соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків.

Аналіз наукових робіт, присвячених з'ясуванню умов організації освітнього процесу, спрямованого на соціалізацію особистості, дає можливість установити фактори, які впливають

* © Акіншина О. А., Санталова К. І.

ІННОВАЦІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

на його ефективність. До них належать біологічний (рівень активності, сприйняття нових ситуацій, людей, інтенсивність реакцій, здатність до адаптації) та соціальний, який містить у собі вплив життєвих середовищ: сім'ї, дитячого садка, школи, позашкільля, колективу ровесників.

З урахуванням цих факторів, а також вікових особливостей підлітків, процесів, що зумовлюють якісні зміни їх життєвої діяльності (стиль виховання в сім'ї, узгодженість вимог та виховних дій між родиною та школою, природовідповідність змісту та форм виховання, навчання та розвитку, вироблення потреби в комунікаціях, самосприйняття та самооцінка, творча активність) й має вибудовуватися сучасний освітній простір.

«Простір» – це педагогічне явище, яке акумулює потенціал сім'ї та навчального закладу, інтегрує різноманітні впливи на особистість з боку інших соціальних інститутів з метою усунення будь-яких перешкод, ускладнень процесу соціалізації особистості. Сутність інноваційних змін, які можуть настати внаслідок розбудови такого освітнього простору, полягає у формуванні готовності дитини, підлітка, юнацтва до взаємодії із соціумом, тобто простором у широкому соціальному значенні.

Тому об'єктами змін в освітньому соціалізуючому просторі можуть бути:

- зміст освіти (варіативна частина, збагачена громадянсько-значими та соціалізуючими курсами, факультативами); нетрадиційні форми оцінювання (рейтингове, автентичне, творче); форми організації навчально-виховного процесу (дистанційні, інклюзивна освіта, самоосвіта);

- управлінська діяльність (корпоративна культура, аксіологічний, синергетичний, акмеологічний підходи, лідерство в освіті, самоврядування);

- зміст виховання (громадянська освіта й виховання, ціннісні ставлення, профорієнтація);

- співпраця із соціумом (родинно-шкільне виховання, взаємодія із соціальними інститутами, органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, виробнича сфера, ринок праці);

- співпраця з науковими, науково-методичними установами (додаткова професійна освіта, набуття спеціальних компетентностей, експериментальна робота, висвітлення й передача перспективного педагогічного досвіду тощо).

Слід зазначити, що для визначення напрямів, змісту, видів діяльності та сфер спілкування особистості в освітньому соціалізуючому просторі має значення вибір підходів до процесу соціалізації дитини.

Одним із них є особистісно-ціннісний підхід, що не лише забезпечує культивування гуманістичних орієнтирів і ставлень, які втілюють загальнолюдські, національні та особистісні цінності духовного життя людини, суспільства та становлять одну з його сутнісних основ, а, насамперед, визнає особистість найвищою цінністю, навколо якої ґрунтується решта суспільних

ІННОВАЦІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

пріоритетів [7, с.24]. Тому духовними орієнтирами освіти визначаються самостійність особистості, її здатність до самореалізації, її творча активність, що є основою демократичного громадянського суспільства, фактором розвитку й духовно-моральної збалансованості ринкових відносин, у яких молодим людям так чи інакше прийдеться жити в найближчі десятиліття.

Континіумний підхід, за якого освіта розглядається як єдність процесів навчання, виховання, саморозвитку, соціалізації, тобто єдності всіх процесів, що впливають на становлення особистості [8, с.145]. Слід зауважити, що умовний ступінь їх узгодженості та взаємозв'язку визначається такими чинниками:

– взаємообумовленість фізичного та психічного розвитку дитини,

– соціальна спрямованість виховання,

– взаємозв'язок особистості та близького оточення,

– взаємозалежність особистісного мотиваційного поля (мотиви, потреби, інтереси) та соціальних установок.

Тому ознакою успішності процесу соціалізації особистості підлітка є його готовність взаємодіяти із соціумом.

Нами виділяються три шляхи формування такої готовності:

– перший шлях, коли дорослі самі формують ті чи інші життєві компетентності підлітків у практиці особистісних взаємовідносин;

– другий – набуття життєвого досвіду відбувається в стосунках з ровесниками;

– третій – одночасно і в стосунках з дорослими, і в стосунках з однолітками.

Готовність підлітка взаємодіяти із соціумом є умовним показником його позитивної соціалізації та визначається за такими критеріями: а) суспільно ціннісна спрямованість; б) свідомо соціальна поведінка; в) соціально-психологічні компетентності, які формуються в ході засвоєння особистістю системи спілкування та через включення в суспільну діяльність.

Доведено, що на ефективність формування готовності підлітка взаємодіяти із соціумом впливають такі чинники освітнього простору:

– інтеграція виховного та навчального процесів, психолого-педагогічна служба;

– учнівське самоврядування;

– взаємодія сім'ї, школи, місцевої громади;

– засоби – рідна мова, культура, позитивний приклад батьків, родинні цінності, традиції, ідеали, спільна праця, державно-громадський характер управління навчальним закладом.

На разі набуває великої значущості діяльнісно-комунікативний підхід, що сприяє встановленню партнерських відносин між усіма учасниками виховного процесу. Це значною мірою також вплине на формування в підлітків, учнівської молоді таких компетентностей: соціальних, комунікативних, полікультурних, самоосвітніх, ціннісно-утворювальних. З метою мотивації особи-

ІННОВАЦІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

стві до соціально значущої діяльності, підвищення соціальної активності школярів бажано програму позакласної виховної роботи вибудовувати на основі проектно-рольового підходу.

У свою чергу синергетичний підхід спонукає дорослих до надання дитині якнайбільше можливостей для самореалізації в межах соціокультурних норм. Здебільшого ці можливості мають багато в чому випадковий характер, тому завданням освіти є залучення особистості до соціального та духовного саморозвитку [10, с.7].

Не менш важливим є середовищний підхід – створення системи потрібних освітніх умов з метою збагачення освітнього простору, який сприятиме засвоєнню особистістю її соціально значущих способів діяльності. У контексті соціалізації одним із таких способів є культура мислення особистості як вищий ступінь пізнання наукової картини світу, який передбачає усвідомлення протиріч, які виникають у суспільних відносинах, їх творчого вирішення на основі усвідомлення відповідності чи невідповідності нового потребам та інтересам людини. Це сфера її духовного життя, що відтворює її ціннісну орієнтацію, закріплену в мотивах, знаннях, уміннях, навичках, у зразках і нормах поведінки, та забезпечує готовність сприймати нові ідеї, готовність і здатність до підтримки та реалізації нововведень у всіх сферах життя [2, с.154]. Тому логічно постає питання про забезпечення такого типу організації навчально-виховного процесу, що орієнтується на формування готовності особистості до швидко зростаючих змін у суспільстві, готовності до невідданого майбутнього за рахунок розвитку здібностей до творчості, до різноманітних форм мислення, а також здатності до співпраці з іншими людьми.

Характерними рисами інноваційних освітніх технологій XXI століття є формування в учнів здатності до розуміння нових, незвичайних ситуацій, прогнозування майбутніх подій, оцінки наслідків прийнятих рішень і, більше того, навіть до створення можливого й бажаного майбутнього. Не менш важливим є й розвиток в учнів соціальної активності шляхом їх участі в найважливіших видах діяльності, особистого впливу на прийняття локальних та глобальних рішень, здатності бути ініціативним [3, с.4].

Формування й розвиток інтелектуальної, соціально компетентної особистості, здатної до творчості, такої, яка має вміння і навички певної діяльності – завдання освітнього соціалізуючого простору.

Отже, соціалізація підростаючого покоління відбувається під стихійним або цілеспрямованим впливом величезної кількості відповідних суспільних структур та інститутів, виховна роль яких по-різному виявляється на різних стадіях цього процесу. Важливим виховним фактором є найближче соціальне оточення, у якому проходить життя й діяльність учнів, тобто середовище у вузькому розумінні цього слова – сім'я, дитячий колектив,

ІННОВАЦІЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

товариші, дорослі люди, з якими безпосередньо спілкуються школярі.

Суспільно важливе завдання для освітян – забезпечити розбудову такого освітнього простору, у якому особистість з раннього дитинства усвідомлювала б свою суспільну значущість і через систему ціннісних ставлень набувала досвіду взаємодії із соціумом у практиці особистісних взаємин з дорослими й однолітками. Готовність підлітка взаємодіяти із соціумом є умовним показником його позитивної соціалізації та визначається суспільно ціннісною спрямованістю; свідомою соціальною поведінкою; соціально-психологічною компетентністю, що формується в ході засвоєння особистістю системи спілкування та через включення в суспільну діяльність.

Література:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації : нНавч.-методичний посібник для вчителів шк., викладачів, студ. пед. нав. закл. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
3. Воронцов А. Формула собственного маршрута: Проектная деятельность как путь к взрослению // Первое сентября. – 2001. – №78. – С. 3–5.
4. Дорошенко К.Г. Виховання гуманістичного ідеалу старших підлітків у позакласній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук 13.00.07 / Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2003. – 20 с.
5. Подмазін С. Гуманізм реальний або дорогий фактор виробництва // Управління освітою. – 2003. – №11–12. – С. 4–7.
6. Пометун О.І. Молодь обирає дію: соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати : Практико зорієнтований зб. – К. : Департамент, 2003. – С. 327–333.
7. Поставий В.Г. Тенденції виховання дітей і молоді в сучасній українській сім'ї // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2003. – №3. – С. 20–26.
8. Сержожникова Р.К., Пархоменко Н.Д., Яковицька Л.С. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 243 с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – 192 с.
10. Хайруліна Н. Школа як система взаємодії // Завуч. – 2000. – №13. – С. 7–8.